

УДК 81'367.633-115(045)

В. Є. Хоровець

**ДО ПИТАННЯ ПРО СТАТУС ПРИЙМЕННИКІВ
ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ
ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВАХ**

Прийменники викликають постійний інтерес мовознавців своєю багатогранністю і неосяжністю, оскільки є однією з найбільш суперечливих частин мови. Можна з упевненістю сказати, що дослідження цього пласту лексики є так званою «споконвічною проблемою». Отже, їхня актуальність безумовна. Проблеми частин мови, зокрема службових слів, завжди залишаються актуальними як з лінгвістичної, так і з методичної точки зору. Адже в сучасній лінгвістиці дотепер існують протиріччя стосовно визначення, ролі і місця прийменника в системі частин мови, а цей факт є досить важливим для ефективного викладання як рідної, так і іноземної мов.

Як можна бачити з робіт попередників, одним з найважливіших питань у розгляді прийменника є питання визначення його статусу в системі частин мови. Про складність і неоднозначність лінгвістичної сутності прийменника свідчать різні погляди науковців на цей лексико-граматичний розряд слів. Отже, метою пропонованої статті є аналіз підходів до визначення статусу прийменників та дослідження можливості застосування однакових критеріїв у визначенні статусу прийменників в англійській, українській та новогрецькій мовах.

В сучасній лінгвістиці сформувалося принаймні три основні підходи до визначення статусу прийменника. *Перший*, традиційний, є найбільш поширеним. Згідно з ним, прийменник – службова лексема з послабленим тією чи іншою мірою лексичним значенням [1; 2; 3]. Але навіть серед прибічників цього підходу немає єдності щодо питання про наявність чи відсутність лексичного значення у прийменника. Так, А. С. Колодяжний стверджує, що з погляду значення прийменники займають проміжне становище між повнозначними словами та структурними елементами. Пояснюючи свою думку, дослідник зазначає, що прийменники характеризуються більшим ступенем абстракції, ніж повнозначні слова, але не досягають такої міри узагальненості, яка властива структурним елементам [2, с. 15].

Автори «Русской грамматики» акцентують увагу на службовій функції прийменників, відзначаючи, що прийменники виражають такі ж відношення, що і непрямі відмінки іменників. Але, на відміну від непрямих відмінків, прийменники виражають ці відношення точніше та більш диференційовано [4, с. 704]. Цієї ж точки зору дотримується М. В. Леонова, яка акцентує увагу на службовій ролі прийменника, підкреслюючи, що «він обслуговує повнозначні слова: оформляє

синтаксичну залежність іменника від інших слів». Водночас дослідниця торкається питання значення прийменника, стверджуючи, що він є одиницею не лише чисто функціонального призначення. Прийменник несе інформацію про об'єктивну дійсність, тобто «є носієм того особливого вияву відношення предмета з іншими фактами, що залежить від семантики прийменника і визначає семантику повідомлення [3, с. 246–247]. Але з погляду лексичного значення прийменники не можна ставити в один ряд з повнозначними словами, тому що характер відношень між фактами дійсності прийменники виражають не самостійно, а в поєднанні з відмінковою формою повнозначного слова, яке є назвою самого відношення [3, с. 248].

О. І. Смирницький, погоджуючись з тим, що прийменники виступають у мовленні не як самостійні одиниці, а виконують службову функцію у поєднанні з повнозначними словами, стверджує, що прийменники є конкретними словами, тому вони обов'язково повинні мати своє лексичне (словникове) значення. В протиположності погляду про те, що прийменники позначають певні відношення, а їх значення є надзвичайно абстрактним і загальним, науковець підкреслює, що значення відношення не обов'язково є значенням граматичним. Відношення, які позначаються за допомогою граматичних явищ, позначаються не самими словами, а додатковими засобами, зокрема словозміна та словосполука. Тобто, щоб бути граматичними, значення відношення повинні бути лише додатковими до основних речових значень слів у складі самих даних слів. Але якщо значення відношення є основними, центральними в семантиці слова, у такому випадку ці значення є лексичними [5, с. 369].

Автори «Курсу сучасної української літературної мови» М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик, підкреслюючи службову роль прийменників, зазначають, що за допомогою прийменників відбувається диференціація відмінкових форм і у поєднанні з цими формами кожний з прийменників характеризує певні смислові відношення. Розглядаючи прийменники з погляду наявності або відсутності у них лексичного значення, дослідники зазначають, з одного боку, що прийменники не мають самостійно виявленого лексичного значення, але, з іншого боку, визнають, що деякі прийменники не втратили свого лексичного значення, і ступінь вияву цього значення в різних прийменниках різний [6, с. 393].

Досить аргументованою є думка О. М. Тихонова стосовно наявності лексичного значення у прийменників. Дослідник відзначає, що прийменники не мають номінативної функції, яку дуже часто ототожнюють з лексичним значенням, в той час як лексичне значення слова – це те індивідуальне в загальній семантиці слова, що відрізняє його від інших слів мови, тобто є притаманним лише йому. В цьому сенсі лексичне значення мають усі існуючі в мові слова, в той час як номінативну функцію здатні виконувати лише деякі частини мови.

Отже, прийменники позбавлені номінативної функції, але мають лексичне значення [7, с. 222].

Схожу точку зору демонструє І. К. Кучеренко, який є представником *другого* підходу. Цей підхід тлумачить прийменник як самостійне слово, що має повноцінне лексичне значення. Прийменники наділені реальним лексичним, а не тільки граматичним значенням, що підтверджують такі явища, як перекладність прийменників, їх полісемія, синонімія й антонімія [8, с. 15 – 17]. Прийменники можна поділити за семантичними полями (просторові, часові, причинові, способу дії), що можливо лише при наявності лексичного значення. Прийменник своїм значенням принципово не відрізняється від інших слів: у ньому знаходять відображення явища дійсності. «Але значення прийменника має свої особливості. Насамперед воно визначається високим ступенем узагальненості, яка, однак, не означає «збіднення», «стирання» чи навіть «втрати» лексичного значення. Через таку особливість прийменникового значення – конкретне в кожному окремому випадку – розкривається в контексті, у сполученні з іншими словами» [8, с. 12 – 23].

Третій підхід кваліфікує прийменники як особливого роду морфеми. До такої точки зору наближались у своїх працях В. В. Виноградов, О. М. Пешковський, О. О. Потебня та деякі інші [9; 10; 11]. Концепцію морфемної природи прийменника теоретично обґрунтував Є. Курилович; поглибив, розбудував і послідовно застосував на матеріалі сучасної української літературної мови І. Р. Вихованець. Є Курилович вважає, що прийменник – не слово, а морфема, а іноді «субморфема», яка формує єдність з відмінковим закінченням [12, с. 66 – 67]. Є. Курилович пропонує розглядати прийменникові звороти як одне слово, яке складається з трьох морфем: самостійної або «автосемантичної морфеми» (кореня), та двох субморфем прийменника та відмінкового закінчення. Як підкреслює дослідник, прийменник є не самостійним словом, що керує відмінковою формою, а основною субморфемою, яка разом із відмінковим закінченням (додатковою субморфемою) утворює складну морфему [13, с. 176 – 180].

І. Р. Вихованець називає прийменники «аналітичними синтаксичними морфемами», підкреслюючи їх не-частиномовний морфемний характер та суто синтаксичне призначення: «Вони обслуговують слова-частини мови або синтаксичні одиниці вищого рангу, виконуючи роль релятивних елементів» [14, с. 23]. В протиположності прихильникам наявності лексичного значення у прийменників, вчений стверджує, що вони позбавлені лексичного значення і виражають не лексичну семантику, а релятивну, як відмінкові форми та інші морфеми. На відміну від повнозначних слів, які називають предмети, процеси, ознаки навколишньої дійсності, прийменники, як аналітичні синтаксичні морфеми, виражають лише відношення між предметами та явищами дійсності не самостійно, а тільки із повнозначними словами [14, с. 23–24].

Концепція, згідно з якою прийменник вважається аналітичною синтаксичною морфемою, здається досить переконливою, але ця концепція побудована на матеріалі синтетичних мов і в повному обсязі вона може бути застосована лише по відношенню до синтетичних мов.

Якщо ми розглянемо мову аналітичного типу, як, наприклад, англійська, в ній розрізняють лише два відмінки: загальний (the common case) та присвійний (the possessive case). Загальний відмінок не має морфологічного оформлення, тобто він не характеризується наявністю певних флексій. Стосовно присвійного відмінка, деякі вчені взагалі заперечують його існування в англійській мові [15, с. 26]. Не маючи на меті детально розглядати підходи до статусу англійського посесиву, відзначимо лише, що його формант не змінюється в залежності від роду іменника і практично не вживається в множині в усному мовленні, тому що на слух цю форму неможливо відрізнити від форми однини.

Крім того, формант посесиву здатний оформлювати одиниці більші за слово – словосполучення: *John and Tom's room* «кімната Джона і Тома». Також слід зауважити, що посесив функціонує лише у межах іменного словосполучення і не охоплює всі іменники (переважно він вживається з іменниками-назвами живих істот, хоча можливо оказіональне вживання з іменниками-назвами неживих предметів: *a mile's distance* «відстань у милі»). Це означає, що категорія відмінка в англійській мові розпалася, втративши свої морфологічні якості.

Таким чином, можна сказати, що, з одного боку, згідно з концепцією морфемної природи прийменника, він (прийменник) може переводити субстантив із субстантивної позиції в адвербіальну (прислівникову), наприклад, *The morning was quiet* – *Ранок був тихим* (субстантивна позиція) та *Father arrived in the morning* – *Батько приїхав вранці* (адвербіальна або прислівникова позиція), але, з іншого боку, в англійській мові прийменник не здатний, як морфема або субморфема, утворювати єдність (складну морфему) з релятивною морфемою (відмінковим закінченням) внаслідок його (закінчення) відсутності.

Якщо звернути увагу на іншу синтетичну мову, наприклад, новогрецьку, можна побачити, що відмінкова система цієї мови менш розгалужена порівняно з українською. Відмінкова система новогрецької мови нараховує чотири відмінки: називний, родовий, знахідний і кличний, але прийменники сполучаються лише з двома відмінками: родовим і знахідним, причому в багатьох випадках форми називного та знахідного відмінків співпадають: *η καρέκλα* (н. в.) – *την καρέκλα* (з. в.) 'стілець', *το τραπέζι* (н. в.) – *το τραπέζι* (з. в.) 'стіл'. В деяких випадках, наприклад, в іменниках жіночого роду, на відмінок вказує артикль: *η εβδομάδα* (н. в.) – *την εβδομάδα* (з. в.), але в інших – навіть артиклі співпадають (в іменниках середнього роду): *το σχολείο* (н. в.) – *το σχολείο* (з. в.).

Враховуючи все це, можна зробити висновок, що взагалі концепція морфемної природи прийменника може бути пристосована до новогрецької мови, але кількість відмінкових закінчень у новогрецькій

мові досить обмежена, тобто спостерігається омонімія відмінкових закінчень. В результаті цього досить часто тільки прийменник може бути показником відмінка: *Το παιδί ερχεται απο το σχολειο – Το σχολειο μας κλεινει για δυο εβδομαδες*. Отже, єдність субморфеми (прийменника) та релятивної морфеми (закінчення) – *απο+ο* – виявляється лише формальною, тому що закінчення *ο* відповідає не тільки знахідному, а ще й називному відмінку.

Отже, погляд на прийменник як аналітичну синтаксичну морфему здається досить аргументованим стосовно таких синтетичних мов, як українська, російська, латинська та інші, які характеризуються досить розгалуженою відмінковою системою. Але в аналітичних мовах і мовах, відмінкова систем яких є достатньо обмеженою, визначення статусу прийменника потребує подальшого вивчення та уточнення.

Список використаної літератури

- 1. Бондаренко В. С.** Предлоги в современном русском языке / В. С. Бондаренко. – М. : Учпедгиз, 1961. – 73 с.
- 2. Колодяжний А. С.** Прийменник / А. С. Колодяжний. – Харків : Вид-во Харків. ун-ту, 1960. – 165 с.
- 3. Леонова М. В.** Сучасна українська літературна мова: морфологія / М. В. Леонова. – К. : Вища шк., 1983. – 264 с.
- 4. Русская грамматика:** в 2т.; [под ред. Н. Н. Барской и Н. Г. Герасимовой]. – М. : Наука, 1980. – Т. I – 784с.; – Т. II – 712 с.
- 5. Смирницкий А. И.** Морфология английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1959. – 440 с.
- 6. Жовтобрюх М. А.** Курс сучасної української літературної мови. – Ч. I / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : Радянська школа, 1965. – 423 с.
- 7. Тихонов А. Н.** Части речи – лексико-грамматические разряды слов / А. Н. Тихонов // Вопросы теории частей речи: На материале языков различных типов. – Л. : Наука, 1968. – С. 219 – 228.
- 8. Кучеренко І. К.** Лексичне значення прийменника / І. К. Кучеренко // Мовознавство. – 1973. – № 3. – С. 12 – 23.
- 9. Виноградов В. В.** Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов / [под ред. Г. А. Золотовой]. – 4-изд. – М.: Рус. яз., 2001. – 720 с.
- 10. Пешковский А. М.** Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – 8-е изд., доп. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 544 с.
- 11. Потебня А. А.** Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М. : Учпедгиз, 1958. – Т. 1-2. – 536 с.
- 12. Курилович Е.** Деривация лексическая и деривация синтаксическая. К теории частей речи / Е. Курилович // Очерки по лингвистике. – М. : Изд-во иностр. лит-ры., 1962. – С. 66 – 77.
- 13. Курилович Е.** Проблема классификации падежей / Е. Курилович // Очерки по лингвистике. – М. : Изд-во иностр. лит-ры., 1962. – С. 175 – 181.
- 14. Вихованець І. Р.** Части мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
- 15. Иванова И. П.** Теоретическая грамматика современного английского языка: учебник / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высш. шк., 1981. – 285 с.

Хоровец В. Є. До питання про статус прийменників та їх особливості в англійській, українській та новогрецькій мовах

У статті висвітлено основні підходи до визначення статусу прийменників в системі частин мови. Особливу увагу звернуто на теорію морфемної природи прийменників як аналітичних синтаксичних морфем. Розглянуто особливості їх статусу в англійській, українській та новогрецькій мовах, а також досліджено особливості функціонування прийменниково-іменних груп у цих мовах і здібність прийменників переводити субстантив із субстантивної позиції в адвербіальну позицію (прийменникову). Аналізується можливість застосування однакових критеріїв у визначенні статусу прийменників в різноструктурних мовах.

Ключові слова: прийменник, лексичне значення, релятивні елементи, аналітичні синтаксичні морфемі.

Хоровец В. Е. К вопросу статуса предлогов и их особенностей в английском, украинском и новогреческом языках

В статье освещаются основные подходы к определению статуса предлогов в системе частей речи. Особое внимание уделяется теории морфемной природы предлогов как аналитических синтаксических морфем. Рассматриваются особенности статуса предлогов в английском, украинском и новогреческом языках, а также исследуются особенности функционирования предложно-именных групп в указанных языках и способность предлогов переводить субстантив из субстантивной позиции в адвербиальную (предложную позицию). Анализируется возможность применения одинаковых критериев при определении статуса предлогов в разноструктурных языках.

Ключевые слова: предлог, лексическое значение, релятивные элементы, аналитические синтаксические морфемы.

Khorovets V. Y. On the Problem of the Status of Prepositions and Their Peculiarities in English, Ukrainian and Modern Greek

The main approaches to defining the status of prepositions in the system of parts of speech are dealt with in the article. Arguments against and in favour of the theory according to which prepositions have lexical meanings like all the notional words are presented. Particular attention is paid to the theory of morphemic nature of prepositions as analytical syntactical morphemes and to the functions of prepositions and their role in the sentence. The peculiarities of the status of prepositions in English, Ukrainian and Modern Greek are examined in the article, the peculiarities of functioning of prepositional nominal groups in the given languages and the ability of prepositions to transfer the substantive from the substantive position to the adverbial position (prepositional position) are also researched in the article. The nature of the prepositional nominal group and the role of the preposition in this group in languages with limited case systems are studied. The

possibility of using the same criteria in defining the status of prepositions in languages of different types is dealt with in the article.

Key words: preposition, lexical meaning, relative elements, analytical syntactical morphemes.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Морєва Г. Г.